Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet Fuat

Türk Sazşairlerine ait metinler ve tetkikler

II

XIX uncu asır Sazşairlerinden

ERZURUMLU EMRAH

Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet Fuat

Istanbul Darülfünununda "Türk edebiyatı Tarihi„ Müderrisi

Istanbul
Evkaf Matbaası
1929

Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet Fuat

Türk Şazşairlerine âit metinler ve tetkikler

II

Emrah'ın bir İlâhisi

Hüseynî makâmında ve Düyek îkaında

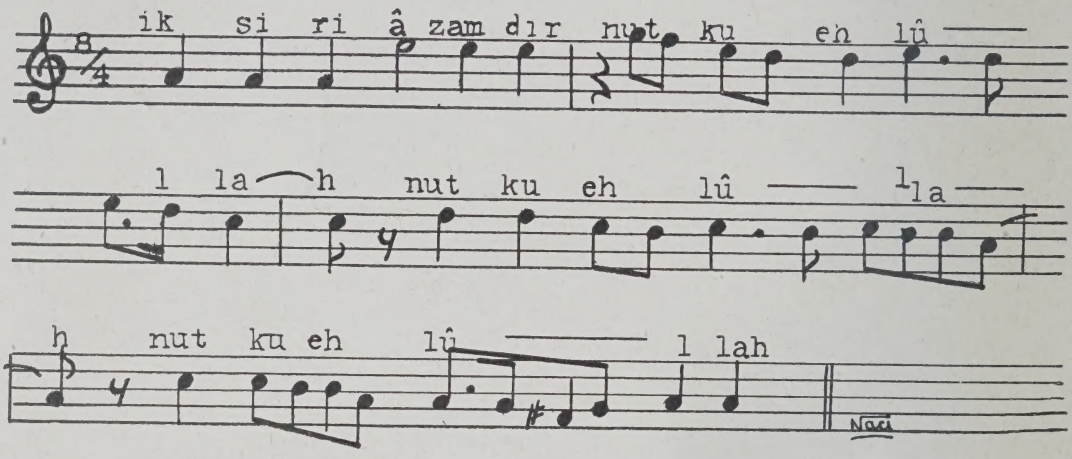

I

İksir-i- a'zamdır nutk-ı- ehullâh
Yek nazarda hâki kimyâ ederler
Hakkın esrârından anlardır âgâh
Ve lâkin sûrette ihfâ ederler

II

Bakma hakaretle dervişanlara
Köhne aba giyen ârifanlara
Varis-i-enbia dinmiş anlara
Mürde gönülleri ihyâ ederler

III

Emrahi cehdeyle hâli hâleyle
Kal ehli olandan infisâl eyle
Erenleri bul da imtisâl eyle
Seni de vâsıl-ı-Mevlâ ederler

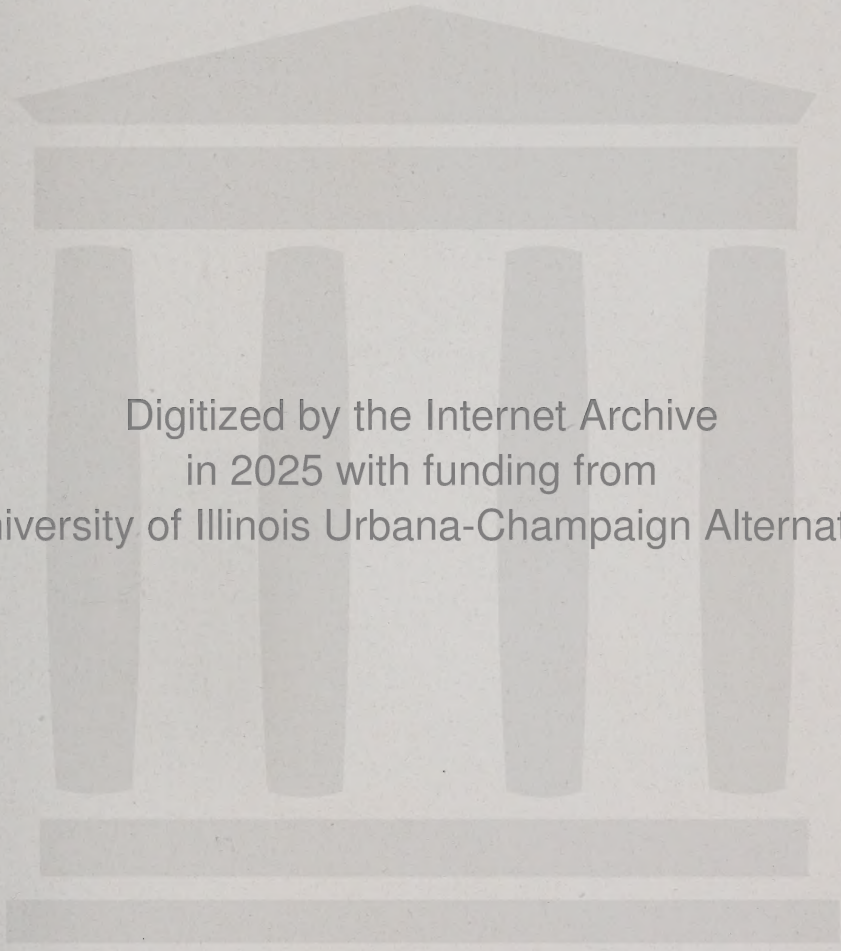

Digitized by the Internet Archive
in 2025 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign Alternates

https://archive.org/details/erzurumluemrahxi00kopr

Niksar'da şair Emrah'ın mezarı

Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet Fuat
İstanbul Darülfünununda "Türk edebiyatı Tarihi„ Müderrisi

XIX uncu asır Sazşairlerinden

ERZURUMLU EMRAH

Metinden hâriç bir resimle bir notayı hâvîdir

İstanbul
Evkaf Matbaası
1929

LIBRARY OF CONGRESS
JAN 6 1937
DIVISION OF DOCUMENTS

XIX UNCU ASIR SAZŞAİRLERİNDEN

ERZURUMLU EMRAH

I

XIX uncu asırda Anadolu'da yetişen birçok sazşairleri arasında ***Dertli, Bayburtlu Zihni*** ve ***Erzurumlu Emrah*** büyük bir şöhret kazanmışlardır. Anadolu'nun muhtelif sahelerında yetisen birçok sazşairleri ancak mahalli bir şöhrete malik olabildikleri halde, bu üç âşıkın şöhreti ve eserleri memleketin her tarafına yayılmış, şehir ve kasabalarda âşık kahveleri, â'yan konakları bunların nağmeleriyle dolmuştur. Demek oluyor ki halkın müşterek zevki, münekkit ve müverrihlerden evvel, bu hususta hükmünü vermiştir. Bunu bir defa tesbit ettikten sonra, bize düşen vazife, bu hadisenin sebeplerini anlamağa va anlatmağa çalışmaktır.

Emrah'ın aruz ile yazılmış manzumeleri, Erzurumlu Mehmet Abdül'aziz efendi tarafından 1332 de Istanbul'da büyük hacimde 56 sayifalık bir risâle şeklinde bastırılmıştır. Muahharen, Anadolu'da çıkan bâzı gazete ve mecmûalarda, meselâ Kastamoni'de "Açık söz„ gazetesinde, Afyonkarahisar'da "Nur„ mecmuasında bâzı manzumeleri neşredildi. Bursalı Tâhir bey Osmanlı müellifleri'nde onun kısa bir tercümei halini neşrettiği gibi [ikinci cilt, birinci kısım, s. 84], gayet kısa bir tercümei hali de "Açık söz„ de intişar etti [numara 994, 4 şubat 1340]. Daha sonra Zıyaeddin Fahri bey [Erzurum şairleri, ş. 71-81], ve Ahmet Tal'at bey [Halk şiirlerinin şekil ve nev'i 1928, s. 108-109] onun hayatına âit mâlûmat verdiler. Ensonra, Sivas erkek lisesi edebiyat muallimi Eflatun Cem bey "Erzurumlu Emrah: hayatı, şahsiyeti, eserleri; Sıvas vilâyet matbaası, 1928; 210 sayifa„ adlı cildiyle Emrah'a âit ilk monografiyi meydana koymuş oldu. Şairin hece vezniyle yazılmış 169 parça manzumesini de ihtiva eden bu güzel eserin başında Emrah'ın hayatı ve eserleri hakkında epey mâlûmat vardır [s. 8-31]. Bu mâlûmat arasında en mühimmi, şairin Niksar'daki mezarı ve 1271 tarihini gösteren kitâbesi hakkında verilen izahattır. Bursalı Tahir bey onun Niksar'da vefatını kaydetmişsede, vefat tarihini yanlış olarak 1293 göstermişti. Zıyaeddin Fahri bey, Erzurum'da,

Eflâtun Cem bey Sivas'ta halk arasında Emrah'a ait bâzı rivayetler mevcut olduğunu kaydediyorlarsada, eserlerinde maal'esef bu rivayetlerden bahsetmemişlerdir.

Emrah'ın eserleri, şüphe yok ki, bu neşrolunanlardan ibâret değildir: Sadettin Nüzhet bey onun bir takım manzumelerini toplamış olduğu gibi, Zıyaeddin Fahri bey de ona âit eserleri toplayan bâzı zatlerden ve eski matbu' dîvanda bulunmayan parçaları muhtevi bâzı yazmalardan bahsediyor. Kezâlik, "Açık söz„ gazetesinde onun bâzı küçük manzumelerini neşretmiş olan Arifefendizade Zıyaeddin bey de Emrah'ın basılı dîvanını görmediğini ve fakat onun bîlhassa Kastamoni'de söyledigi şiirleri toplayarak yüz sâyıfalık bir divan tertip ettiğini yazıyordu. Filhakıka bu parçalardan bâzıları ne eski matbu' dîvanda, ne de Eflatun Cem bey'in kitabında mevcut değildir. Ahmet Tal'at bey'de de gerek Emrah'ın gerek şâkirdi Tokatlı Nuri'nin epeyce parçaları olduğu anlaşılıyor.

Bütün bu mülahazalara rağmen şunu da şöyleyelim ki Eflâtun Cem bey, Emrah'a ait topladığı malzemeyi neşretmek suretiyle edebiyat tarihimize hizmet etmiştir. Yalnız, bu neşredilen parçalardan hepsinin Emrah'a âit olmadığını küçük bir istitrad şeklinde kaydedelim: meselâ kitaptaki 7 ve 140 numaralı manzumeler Gevherî' ye âit olduğu gibi [Sadettin Nüzhet, Gevherî, 12 ve 32 inci sayıfalardaki ayni kafiyede manzumelerle mükayese ediniz] 54 numaralı manzume de esasen Gevherî' ye âit ikin bâzı tahriflere üğratılarak Emrah'a isnad olunmuştur [Sadettin Nüzhet,Gevherî, s. 21 deki manzume ile mükayese ediniz]. Bunların esasen Emrah'a âit olupta yanlışlıkla Gevherî' ye isnad edildikleri iddia edilemez; çünkü, daha xıx uncu asırdan evvel yazılmiş mecmualarda onlara tesadüf olunuyor. Emrah geçen asırda Anadolu'da büyük bir şöhret kazandığı için, artık şöhreti unutulmaya başlayan Gevherî'nin eserleri de ona isnad edilmiştir. Halk şairlerimizin eserlerini toplayıp neşredenler, o metinleri, hiç olmazsa şimdiye krdar intişar etmiş olan eserlerle karşılaştırmak zahmetinden kacınmamalıdırlar. Metinlerin neşrinde ancak böyle tenkidî bir usul tâ'kip etmek sûretiyle her şairin asıl kendi eserlerini bulup çıkarmak kabil olacaktır.

Emrah'ın 1332 de Istanbul'da basılan dîvaninda, hayatına ait nadir fakat mühim bâzî parçalar bulunduğu halde, şairin hayatından bahseden sair muharrirler gibi Eflâtun Cem bey de onlardan istifade etmemiştir. Halbuki bir şairin hayatına âit tarihî vesikalar nadir bulunduğu takdirde, onun eserlerinde hayatına âit bulunabilecek bütün tafsîlâtı toplamak birkat daha zarurî olur. Emrah'ın yetiştiği ictimaî

muhiti ve onun edebî şahsiyetini tahlil hususunda da kâfî derecede çalışılmamış, umumî ve indî mutâlaalarla iktifâ edilmiştir. Halbuki umumî mutalaalar, muharriri mutlakâ yanlış neticelere sevkeder: Meselâ Emrah'ın "klasik dîvan şairi„ ve "Romantik halk şairi„ olarak iki ayrı sîması olduğunu iddia etmek gibi. Zıyaeddin Fahri bey gibi Eflâtun Cem bey de bu mes'elede temamen hata etmiştir. Bir defa "romantik„ sıfatının burada uzak yakın hiçbir münasebeti yoktur; eski dîvan edebiyatımıza verdiğimiz "klasik„ sıfatının mânâsını ve mahiyetini ise eserlerimde bütün tafsilatiyle anlatmağa çalışmıştım. Emrah'ların, Zihni'lerin mensup oldukları âşık tarzı, bilhassa on yedinci asırdan îtibaren, dîvan edebiyatının çok şiddetli te'siri altında kaldığı cihetle, sazşairlerimizin hem aruz ile hem de hece vezniyle eserler yazmalari gayet tabiîdir. Muhtelif mekalelerimde bu mütekabil te'sirlerden, onun esbâbından, baska bir ta'birle muhtelif zümre edebivatları arasında yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya mevcut olan bu hulûl ve nüfuzlardan uzunuzun bahsettiğim için burada daha fazla îzahata girişmeyeceğim. Sazşairlerimizin eserlerini tahlil ederken, onların her iki vâdide ne dereceye kadar muvaffakiyet gösterdiklerini ayrıayrı tetkik edebiliriz; her iki menba'dan gelen unsurların mahiyetini, derecesini araştırabiliriz; lâkin neticede şunu düşünmemiz lâzımdır ki, âşık tarzı bilhassa on yedinci asırdan sonra, dîvan edebiyatıyla halk edebiyatı ve tekke edebiyatı unsurlarının karışmasından hasıl olan muhtelit bir mahsuldür; ve onun mümessillerinde de, tabiî, bu unsurların hepsine tesadüf edeceğiz. Edebiyat müverrihinin vazifesi, her âşıkta bu muhtelif unsurların derecesini, mahiyetini, imtizaç şeklini araştırmak ve meydana çıkarmaktır. Edebiyat tarihi, edebî şahsiyetleri izah ettiği zaman, umumiyetlerin değil hususiyetlerin ifadesidir.

Diger taraftan şunu da düşünmek lâzımdır ki, âşık edebiyatı —halk edebiyatının unsurlarını ihtiva etmekle ve esasında halk zevkine doğru temayülün bir ifâdesi olmakla beraber — Eflâtun Cem bey'in zannettiği gibi "Türk ruhunun zevkini, orijinalitesini muhafaza eden ve halkın içinde yaşayan„ bir halk edebiyatı değildir. Tıpkı dîvan edebiyatı gibi bir "zümre„—fakat dîvan edebiyatınınkinden daha geniş bir zümre— edebiyatıdır: Asker ocklarında, esnaf teşkilatı içinde, kahvehane, meyhane ve bozahanelerde, yâni şehir ve kasaba halkı arasında inkişaf eden bu edebiyatta, klasik edebiyatın ve tekke edebiyatının büyük te'siri olmuştur. xvı ıncı asırda ve xvıı ıncı asarın başlarında yetişen sazşairlerinde, asıl halk edebiyatı unsurları daha kuvvetliydi; fakat bu asrın sonlarından başlayarak, müteâkip asır-

larda bu unsur yavaşyavaş azalmış, ve diğer unsurlar tabiatiyle çoğalmıştır.

Karaca Oğlan'ın, asıl halk şi'rinin bütün güzelliklerini muhtevî sade, samimî, hatta iptidaî şiirleriyle Zihni' nin yahut Emrah'ın arap ve acem kelimeleriyle, terkipleriyle dolu ve klasik edebiyattan alınma mazmunları havi manzumelerini mukayese etmek, bunu anlamağa kâfidir. xvıı-xıx uncu asırlarda, âşık edebiyatı, artık bütün kâideleriyle, usulleriyle, şekilleriyle, mecazlarıyla, mazmunlarıyla taayyün ve takarrür etmiş, halk edebiyatı unsurlarından ziyade klasik edebiyat unsurlarını ihtiva ettiği için eski tabiîliğini, samimî güzelliğini kaybederek sun'î ve taklidî bir mahiyet almıştı. Bu îtibar ile, xvıı inci asrın ikinci nısfından îtibaren, âşık tarzının inhitat devri başlamıştır diyebiliriz. Emrah, işte bu devrin en büyük mümessillerinden biridir.

II

Emrah'ın hayatından bahsedenlerin hemen hepsi onun Erzurum'lu olduğunu söylerler. Kendisi dîvanında Erzurum'dan çıktığını bir gazelinin sonundaki şu:

Ne âşıklâr çıkuptur Erzurum'dan leyk Emrahî
Bu esnada hakikat bezminin üstâdı ben çıktım

beytiyle tasrih ettiği için bunda hiç şüphe yoktur. Şairin Erzurum'dan Pavi' ye giden yol üzerinde ve Erzurum'a bir kaç saatlik mesafede "Tanbura„ adlı bir köyde doğduğu rivayet ediliyorsa da, doğduğu tarih hususunda ihtilaf vardır. Ziyaeddin Fahri bey, Tokatlı Nuri ile muasır olduğuna bakarak (1230-1235) seneleri arasında, Eflâtun Cem bey de yetmiş beş seksen yaşında ölmesine nazaran (1191-1196) seneleri arasında doğduğunu tahmin ediyorlar. Bu tahminlerin böyle sadece beş yıllîk bir müddet arasına konmasının hiç bir esası yoktur. Onun yetmiş beş seksen yaşlarında vefat ettiği de, galiba halk rivayetlerine istinad ediyor. Ben Emrah'ın dîvanında onun epeyce uzun yaşadığını gösterebilecek küçük bir kayda tesadüf ettim. Bir gazelinin sonundaki :

Hubb-i-dehr Emrahi müşkil mâcerâdır gâlibâ
Geçti sinnin elliyi bu mâcerâdân gecmedin

beyti, şiirlerinin küçük bir kısmını her halde elli yaşından sonra yazmış olduğuna bir delil olabilir. Buna bakarak, onun hicrî on ikinci asrın

son veya müteâkip asrın ilk senelerinde doğduğunu söyleyebiliriz. Emrah'ın bundan sonraki hayatı büyük bir meçhuliyet içindedir. Onun hayatından bahsedenler ve bilhassa Eflatun Cem bey, vesikaların azlığı karşısında daha ziyade halk rivayetlerine istinad ediyorlar: Erzurum' da tahsil ve Nakşibendî tarikatine sülûk ettiğini, ve sonra Sivas, Kastamoni, Konya, Niğde taraflarında dolaştıktan sonra Sivas'ta oturduğunu ve ensonra 1256 de Niksar'a giderek hayatının sonuna kadar orada kaldığını söyleyorlar.

Biz, tarihî hakikatle halk rivayetlerini birbirine karıştırmayarak, sadece şairin eserlerinden hayatına dair alabildiğimiz malûmatı naklediyoruz. Şaire âit halk rivayetleri arasında belki tarihî bir hakikati ihtiva edenler de vardır; fakat, vesikalarla te'yidine imkân olmayan o rivayetleri buraya karıştırmayacağız.

Şair kendi eserlerinde "çocukluktan beri felek sillesini yiye yiye üstad olduğunu„ söylemesine nazaren, hayatının, daha ilk zamanlarından başlayarak, felâketlerle, acılıklarla dolu olduğunu anlamak kabildir. Ruhundaki şairlik kabiliyeti, kim bilir nasıl tesadüflerle, inkişaf ederek sazşairleri sırasına katıldıktan sonra, bu zümreye mensup ekser Anadolu şairleri gibi, köyden köye, kasabadan kasabaya dolaşmağa başladı: bir gazelindeki:

Terkeyleyeli hanei aslıyyesin Emrah
Halâ dolaşır halkai devranı yatansız

feryadı, işte bu serserî âşık hayatının bir aksidir. Bu gurbet hayatının acılıklarını şair daha evvel hissetmişti:

Gurbet elde kıymetimiz
Ya bilinir ya bilinmez

endişesi onu işgal etmemiş değildi. Fakat hayatın mecburiyeti, onu, elinde sazıyla, meçhul yollara atmıştı. Onun — bu asrın hemen bütün âşıkları gibi — bir şeyhe intisap ettiği muhakkaktır. Halk rivayetleri daha Erzurum'da iken Nakşibendî tarikatine girdiğini te'yit ediyor. Kendisi de bir şi'rinde:

Kemâlim fehmedenler eylesünler bu müseddesden
Bu feyzi almışam Emrâh bir şeyh-i-mukaddesden

beytiyle bunu îmâ etmektedir. Fakat bu şeyh acaba kimdir? hangi tarikate mensuptur? dîvanında "Şah-ı- Nakşbend„ medhiyle başlayan bir muhammes vardır ki (s. 9), ondan "Halidiyye„ şûbesinin müessisi olan meşhur Şeyh Halid'e intisabı anlaşılıyor [*].

[*] Nakşibendiyye tarikatinin Halidiyye şûbesi müessisi olan Halid Zıyaeddin - i - Bagdadî, 1197 de Süleymaniye' de Karadağ'da doğmuştur. Tahsili Bagdad' dadir. Şeyh Abdullah-ı- Dehlevî ile

Emrah'ın hangi şehirlerde yaşadığına dâir eserinde bâzı kayıtlar vardır. Meselâ bir gazelinde Sivas güzellerinin bagrına yara açtıklarından bahsederek "gelmeseydim kâşki sağlık ile Sîvas'a ben„ diye şikâyet ediyor. Eflâtun Cem bey, halk rivayetlerine istinaden, onun Sivas'taki hayatı hakkında epeyce malûmat vermektedir. Bu tafsilâtın tarih îtibariyle ne kadar doğru olduğunu bilmiyoruz; ancak, şairin Sivas'ta bulunduğu kendi îtirafıyla da tahakkuk ediyor. Dîvanında bunu gösteren diger bir delil daha vardır; bir gazelinde:

Bunda var mı diyü sordum acaba ehl-i-kemal
Dediler Sıtkı efendi gibi Nâtık vardır
Bulunur gerçi cihandâ nice erbab-ı-hüner
Sana akrân ne halen ve ne sabık vardır
Sakın Emrah füzun tutma zekâvette seni
Sana bu belde-i-Sivas'ta da Fâik vardır

diyerek, Sivas şairlerinden ve onlar arasında da bilhassa Sıtkı Efendi isminde o devirde Sivas'ta şöhret kazandığı anlaşılan bir şairden bahsediyor. Belki buradaki "Nâtık„ diger Sivaslı bir şairin mahlasıdır; belki son beyitteki "Fâik„ kelimesiyle de gene Sivaslı diger bir şair kasdedilmek istenmiştir. Bu cihetler Sivas'ta yapılabilecek mahallî tetkiklerle anlaşılacaktır. Biz şimdilik bunları kayd ile iktifa ediyoruz. Emrah'ın dîvanında Sıtkı'nın bir gazelinin tahmîsi de mevcuttur (s. 32).

Emrah'ın Kastamoni'de epey zaman kaldığı, gerek halk rivayeleriyle gerek eserleriyle pek iyi anlaşılmaktadır. Zıyaeddin Fahri bey Kastamoni Halvetî şeyhlerinden Çörekcizade Lutfi efendi'nin:

Lutfiyâ arz-ı-hulûs etmek değil bunadn murad
Hasbihal ettikçe yâre eylerim izhar-ı-aşk

---

halifesi Şeyh Abdülkerim-i- Berzencî vasıtasıyla Nakşibendiliğe intisap etmiş, bir aralık Istanbul'a gelmiş, sanra Şam'a hicret ederek 1242 de henüz 45 yaşında iken vefat eylemiştir.

Dîvanı ve sair bâzı dînî ve tasavvüfî eserleri matbu'dur. Şam'da Salihiyye' de Tekkesinde metfundur. Halidilik XIX uncu asırda Türkiye'de oldukça kuvvetli tarafdarlar kazanmıştır: Osmanlı imparatorluğunun yalnız şark sahelerında ve Suriye' de değil, Istanbul'da da onun tarikatine intisap edenler vardı. Bu asrın ma'ruf şairi İzzet Mollâ'nın Hazan-ı- Asar adli dîvanında ona bir medhiye mevcuttur ki bunda Kutb-ı- Dehlevî' nin müridi olduğu, Bagdad'dan Şam'a geldiği tasrih edilmiştir:

Kârı dâim isr-i-ashab-ı-resule iktifâ
kisbi bu bendergeh-i-fânide terk-ı-masivâ
Şam'ı teşrif eyledi ol bübül-i-vahdet - nevâ
Maksadın âlemde istişmam ise buy-ı-vefâ
Şeyh Hâlid'dir gül-i-ruhsar-ı-millet hâl-i-dîn
Âstanî huld-i-cennt فادخلوها خالدين

[Şeyh Halid ve eserleri hakkında bakınız: Osmanlı Müellifleri, C. 1, s. 64; Sicilli Osmanî, C .11, s . 265 - 266]

makta'lı gazeline bir nazire yazdığını "Açık Söz„ gazetesinden naklen zikrediyor. Arifefendizade Zıyaeddin bey'in gene "Açık Söz„ deki mekalesinde, Emrah'ın 1253 te Erzurum'dan çıkarak Kastamoni'ye geldiği ve orada teehhül ve tavattun ettiği — şüphesiz halk rivayetlerine istinaden — zikredildiği gibi, gene o mekalenin zeylinde, şairin, Hisar altı'nda metfun "Şeyh Şa'ban-ı- Veli„ hakkındaki medhiyesi de münderiçtir. Bu da şairin bir aralık Kastamoni'de ikametine kat'i bir delildir[*].

Ahmet Tal'at bey, Emrah'ın Kastamoni şairlerinden Feride Hanım'la müşaereleri olduğunu ve onun hakkında:

Ey ismi gibi behceti âzâde Ferîde
Yoktur sana benzer hele hûrîde, perîde

matla'lı bir kalenderîsi de olduğunu söyleyerek bu rivayeti te'yit etmektedir. Bu kalenderî yâni kalenderî bestesiyle okunan bu gazel, şairin basılı dîvanında 51 inci sayıfadadır [risâlemizin sonuna bakınız: lâhika III] .

Emrah'ın Kastamoni havalisinde yaşadığına dair basma dîvanında pek mühim bir kaç kayıt vardır ki, bu güne kadar Emrah'ın hayatını tetkik edenlerin dikkatinden kaçmıştır: dîvanın 43 üncü sayıfasında gazel tarzında bir medhiye vardır ki, son parçalarından Âlişan bey isminde birine takdim edildiği ve şairin bu medhiyesiyle ona intisap etmek istediği anlaşılıyor:

Koç gibi kıldım feda ben cânımı sultanıma
Kıl kerem bu bendeye bahşeyle kurban eylesün
Âlişanım çâkerin Emrah duacındır senin
Feyz-i- cudun medhini dillere şayan eylesün.

48 inci sayifadaki bir medhiye de gene bu Âlişan bey'e takdim edil-

[*] Medar-ı-iftiharıdır bu şehrin pir Şa'bani
Bütün menkuştur dillerde sıyt-i- nam-ı-zîşanı
Veliyullahtır hacet-revadır feyz-i-sarîdir
Sülûk et dergeh-i- agâhına ey merd-i- irfani
Irak Bağdad Buhara Maveraünnehre salmıştır
Muvafıktır tarik-i- şer'i pâke rah-ı- erkânı
Ziyaretgâhıdır bilhassa halk-ı- Kastamoninin
Tazarru' gûne dâim azmederler şeyh-ü-şübbanı
Müridanı yanar pervanelerdir şem'i cem'inde
Güruh-ı- âşıkanın tende canı canda cananı
Mekam-ı- ihtiramı türbe-i- müşkin-ârâmı
Hayat-ı- nev verir bu beldeye ruhani cismanî
Şükür Emrahi âli türbesinden ahz-i- feyz ettim
İlâhi dûr kılma himmetinden bu senâhânı

Bu manzume, Emrah'ın basılmış dîvanında yoktur. Kastamoni'de türbesi, camisi, kütüphanesi bulunan "Şa'ban-ı-Veli„ onaltıncı asrın meşhur mutasavvıflarındandır [tafsilât için : Osmanlı Müellifleri'ne, Şekayik zeyli'ne ve Behçet bey'in Kastamoni kitâbeleri'ne bakınız] .

miştir kanaatindeyim. Basma dîvanda bu metin bir çok yanlışlıklarla malâmâl olmakla beraber, şairin onu İran Şahı'ndan daha yüksek gördüğü, kerem ve sehâvetini medhettiği, fakat bu kerim, sahî, ve nüfuzlu zâtın bir takım düşmanla'rı da olduğu anlaşılıyor. Herhalde bu medhiye, Emrah'ın Âlişan bey'e intisap ettiğini, onun lutuf ve inâyetini gördüğünü kat'î surette anlatmaktadır. Bunu te'yit eden diger bir delil, 52 inci sayıfadaki şu gazeldir ki, mutlakâ Âlişan bey'in ölümünden sonra söylenmiştir:

Bir zaman bu bezmde çok âlişanlar var idi
Çok şecaat sahibi sahipkıranlar var idi
Böyle virane diğildi gördüğüm gülzârlar
Bunda tezyin hâneler âlî mekânlar var idi
Kande kalmış bilmezem bu gülşenin râ'nâları
Nice nevres kadliler nevres civanlar var idi

Velîni'metinin ölümünden şairin bu kadar derin bir keder duyması, onun çok lutuflarını gördüğüne sarih bir delildir. Acaba Emrah'ı bu kadar himaye eden bu "Âlişan bey„ kimdir? biz bunun, Emrahı'n muasırı meşhur Dertli'nin de başlıca hâmisi olan Âlişan bey olduğunu kuvvetle söyleyebiliriz [tafsilât için : Ahmet Tal'at , âşık Dertli, S 17-19]. Onun lutufkârlığı , nüfuzu , sazşairlerine karşı gösterdiği alâka , Dertli' ye karşı gösterdiği lutuflarla'da sabittir. Herhalde Emrah Kastamoni havalisinde bulunduğu sırada, Âlişan bey'e intisap etmiş olmalıdır. Sazşairlerinin o devir a'yânları tarafından himaye edildiği, ve onların konaklarında yıllarca misafir kaldıkları mâlumdur. Emrah'ın bu sıralarda Sinop'a da gelmiş olacağını basma dîvanda "Bilâl-i-Habeşî„ye isnad olunan Sinop'taki türbe hakkında mevcut bir medhiyeden istidlal etmekdeyiz [Bilal-i Habeşî'ye isnad olunan türbe hakkında bakınız : Hüseyin Hilmi, Sinp kitâbeleri 1341, S. 32; İbn-i-Batûta, c I. S. 355; Hasluck, bektâşılık tetkikleri, S. 96]. Âşıklar arasındaki bir an'ane Emrah'ın altı ay kadar Istanbul'da Tavuk Pazarı'ndaki âşıklar cemiyeti reisliğinde bulunduğunu tesbit etmekte isede [İkdam'da neşrettiğim sazşairleri mekalelerinin yedincisine bakınız: 19 nisan 1330], şairin basılan eserleri arasında Istanbul'a geldiğini gösteren bir parçaya tesadüf edemedim. Yalnız dîvandaki meşhur "püskül destanı„ , ikinci Mahmut tarafından fesin umumî serpuş olarak kabulünden sonra, bu yeniliği halka beğendirmek maksadiyle yazılmıştır. Eğer şairin Istanbul'a geldiği doğru ise, bunun bu sıralarda olduğu ve bu manzumenin Sultan Mahmud'a huluskârlık maksadıyla Istanbul'da yazıldığı tahmin olunabilir .

İşte Emrah'ın gezip dolaştığı saheler hakkında kendi eserlerinden çıkarabildiğimiz malûmat bundan ibarettir. Halk rivayetleri onun Kon-

ya, Niğde havalisinde de dolaştığını, muhtelif yerlerde evlendiğini bize göstermektedir. Zıyaeddin Fahri bey onun "Tanbura„ köyünde torunları olduğunu, ve hatta "Erzurum'da Cağfer ağa hamamından çıkan bir kadınla arasındaki mâcerânın o havali halkı arasında mizahî bir hikâye mevzuu olduğunu„ söyleyorsada, bu hikâyeden bahsetmiyor. Ahmet Tal'at bey: "her gittiği yerde teehhül etmek âdeti olduğundan Anadolu'nun bir çok kasabalarında Emrah Oğulları'na tesadüf edildiğini„ söylemekte ve fakat bu kasabaları tâsrih etmemektedir. Onun muhtelif yerlerde evlendiğine dair Eflatun Cem bey de bir takım halk rivayetleri kaydediyor. Kastamoni'de evlenmesi rivayetini yukarda kaydetmiştik. Fakat bütün bunlar, nihayet birer rivayet derecesini geçmemektedir.

Anadolu'nun bir çok yerlerini dolaşan bu derviş-şair, nihayet, Niksarda vefat etmiş ve orada "Karşı bağ„ mahallesi civarında "Tekke Bayırı„ denilen yerdeki kabristana, Ahi pehlivan türbesi yakınına defnedilmiştir. Manzum kitâbesini Tokat ulemasından Hacı Abdülkadir Hıfzı efendi yazmıştır. Bu kitâbeye nazaren şairin 1271 tarihinde öldüğü anlaşılmaktadır.

Bu kitâbe iptida E. Cem bey tarafından "Halk Bilgisi Mecmuası„ nda [c.I, 1928,s.132] neşredilmişsede tarihi kaydolunmamîştı. E. Cem bey son eserinde bu kitâbeyi sonundaki 1271 tarihiyle beraber tekrar neşretmiştir. Ancak, bu iki neşirde de bâzı yanlışlıklar olduğundan, Niksar' da Hâlis bey tarafından H.B. Derniği umumî merkezine gönderilen mektupta kaydedilen şekli- E. Cem bey'in neşrettiği kitâbe şekliyle ve bilhassa bu kitâbenin fotoğrafyasiyle karşılaşdırmak suretiyle - buraya naklediyoruz:

احسن‌الله شمه خیرالوری — راه عشقده ایله‌مش جانن فدا
فقر فخریدن کینمش خرقه‌یی — هم محب زمرهٔ ال عبا
لوحهٔ قلبنده حکمت چشمه‌سی — نبع ایدوب دل تشنه‌لر ایلر سقا
عالم غیب‌الغیوب نغمه‌سن — روح اقدسدن اوقور داوود ادا
شاعر روم ایدی کرچه‌اول ادیب — شرق ایله غربه اوقودی الصّلا
کل طواف‌ایت حفظی‌روح کعبه‌یی — ایشته قبر حضرت امراه بابا

۱۲۷۱

Hâlis bey, mahallî rivayete nazaren Emrah'ın 1265 da Niksar'a gelerek altı sene sonra öldüğünü kaydetmekle beraber, bu tarihin doğruluğunu biraz şüpheye düşürecek diğer bir rivayeti daha zikrediyor: Bu rivayete göre, Emrah'ın kabrini, biraralık Niksar' da ahzi-

asker şûbesinde bulunan mülazim Halil Ramî efendi isminde bir Naksibendî şeyhi keşfetmiş ve bugün bilinen kitâbeyi Hacı Abdülkadir Hıfzı efendi'ye yazdırarak taşı yerine koydurmuştur. Hâlis bey, bu Hıfzı efendin'in kendi hocası olduğunu ve cihan harbi esnasında bile hayatta bulunduğunu söyledikten sonra, bu zâtın, 1271 de bu kitâbeyi yazması kabil olamayacağını pek haklı olarak iddia ediyor. Her halde bu îzahat, Emrah'a ait kitâbenin, vefatından epeyce sonra yazıldığını kat'î surette anlatmaktadır. Mâmâfî, bu rivayet, 1271 tarihinin mutlakâ yanlış olduğunu ispat edemez.

III

Yukarıda söylediğimiz gibi Emrah'ın bütün şiirleri henüz neşredilmemekle beraber, Abdülâziz efendi tarafından neşredilen aruzla yazılmış eserlerden mürekkep dîvanı ve Eflatun Cem bey'in topladığı hece vezniyle yazılmış manzumeleri sayesinde, Emrahın edebî şahsiyeti hakkında tam bir fikir edinmek kâbildir. Şekil îtibarıyle onun eserlerini—sair birçok âşıklar gibi—ikiye ayırabiliriz: Aruzla yazılmış parçalar, hece ile yazılmış parçalar. Bonun aruzla yazılmış parçaları gazeller, murabba'lar, muhammesler, müseddesler, müstezadlardan ibarettir. Bunların ekserisi "âşık fasılları„ nda kalenderî, semaî, destan besteleriyle okunduğu için, şekil itibarıyle birer müseddesten ibaret olan meşhur "püskül„ ve "perçem„ manzumeleri dîvanda bile "destan„ olarak kaydedilmiştir; halbuki xıx uncu asrın son nısfındaki âşık fasıllarında bu iki manzumenin mühim bir mevkii olduğunu ve bunların "kalenderî„ bestesiyle okunduklarını biliyoruz [ikdam'daki "sazşairleri„ silsilesinin 6 ıncısı olan "âşık teşkilâtı ve âşık fasılları„ adlı mekalemize bakınız: 12 nisan, 1330]. Asıl klasik şairler kendi eserlerinin umumî meclislerde beste ile okunmasından hiç hoşlanmadıkları halde, Âşık Emrah bil'akis onların büyük bir kısmini terennüm edilmek maksadıyle yazmıştır.

Bu şi'rin nazmına âgaz eden zevk ehli Emrahî
Terennüm eylesin her kimde kim hânendelik vardır

diyen şair, bu temayülünü açıktan açığa izhar ediyor [*].

Emrah sazşairleri arasında klasik edebiyatımızı en iyi bilenlerden

[*] Bu hususta tafsilat için: Âşık tarzinin menşe' ve tekâmülü [Millî tetebbü'ler Mecmuası, C. I, S. 14]

biridir. Eserlerinde, başta Fuzûlî olmak üzre „Nedîm'in, Bâkî'nin, hatta bâzı parçalarında Şah İsmail-i-Safevî'nin, Ahmed-i-Da'î'nin te'sirlerini görmek bile kâbildir. Meselâ 13 üncü sayıfadaki :

Sakiyâ sorma bana keyfiyet-i sahba nedir
Öyle mestimki taakkül kılmazam dünya nedir

matla'lı bir gazelle 47 inci sayıfadaki Su mersiyesi, hemen hemen Fuzûlî'den alınmış gibidir. 50inci sayıfada "cevrin ey meh neş'edar oldu dil-i-sûzânıma„ mısraıyla başlayan gazel, baştan başa Fuzûlî'den muktebestir. Şairin daha birçok parçalarında göze çarpan bu te'sir, Fuzûlî'nin âşık edebiyatı üzerindeki büyük nüfuzu düşünülünce, gayet tabiî görülür . Aruzla yazan bütün sazşairlerinde bu te'sir umumîdir . 45 inci sayıfadaki "sen„ redifli gazel , doğrudan doğruya Nedîm'e naziredir ve onun nüfuzu altında yazılmıştır; 53 üncü sayıfada "çün tuttu haset damenin asrın ümerası„ mısraıyla başlayan ve:

Emrah basalı kişver-i-Rûm içre ayağın
Fehmetti gazel veznini Türk'ün şüerası

makta'ıyla biten gazel, büyük şair Bâkî'nin :

Meddah olalı çeşm-i-gazalânına Bâkî
Öğrendi gazel tarzını Rûm'un şüerası

makta'lı meşhur gazeline naziredir. 46 ıncı sayıfadaki :

Ger merâmın perr-ü--bâl açmaksa Emrah koynuna
Nice mürgîler uçurdum ben bu kırgun lâneden

beyti, Şah İsmail'in "nice anka gibi yavru uçurdum aşiyanımdan„ mısraından muktebes gibidir. 3 üncü sayıfadaki :

Kadin bir servi-i-kamet ne kamet kamet-i-tûbâ
Ruhun bir lâle-i-ahmer ne ahmer gonce-i-zîbâ

matla'lı gazel, "Ahmed-i-Da'î„ nin bütün tezkerelerde zikredilen meşhur gazelini hatırlatır . Daha bunlardan başka Emrah'ın dîvanında xvıı-xıx uncu asırlarda yetişen bâzı mâruf klasik şairlerin te'sirlerini gösteren parçalar çoktur . Klasik edebiyatın Nedim' den sonra başlayan ve azçok "mahallieşmek„ temayülleri de gösteren inhitat devresi şairlerinin nüfuzu, Emrah'ta pek bârizdir .

Bir "Halidî„ dervişi olmak îtibariyle onun şiirlerinde tasavvuf te'siratına kuvvetle tesadüf ediyoruz : bâzı parçalarında zühdî telâkkilere temamen uygun ve Ehli-sünnet akâidinden aslâ harice çıkmayan dar ve yavan tasavvuf telakkilerini, alel'âde bir ahlâkcı, bir tarikat propagandacısı gibi anlatmağa çalıştığını görüyoruz: Şah-ı- Nakşbend'in ve Şeyh Halid'in medhiyesi, ramazan hakkındaki manzumesi, meselâ 4 ün-

cü ve 6 ıncı sayıfalardaki bâzı gazelleri, 8 inci sayfadaki müseddesi, bâzı naitleri, Bilâl-i-Habeşî, Şeyh Şa'ban hakkındaki medhiyeleri, dervişane nasihatleri ihtiva eden talimî mahiyette gazelleri, müseddesleri gibi (S. 32,34). Bâzı parçalarında "vahdet-i-vücut„ felsefesinin medrese tarafından bile kabul edilmiş nazariyelerini ifâdeye çalışıyor; o ta'birleri kullanıyor; kendisinin o yolda ilerlemiş bir mutasavvıf olduğunu hatta biraz mütefâhirâne iddia ediyor. Fakat bütün bu taklidî manzumelerin hiç bir bedii kıymeti olmadığını açıkça söyleyebiliriz: Bunlar nazm "teknik„ i îtibariyle temamen sakat, lisan îtibariyle klasik şairleri güldürecek kadar kusurlu, gayet acemice yapılmış kaba taklitlerdir. Şekil îtibariyle göze çarpan bu büyük kusurları, ancak "esas„ ın kuvveti, samimîliği, orijinalliği affettirebilirdi. Halbuki Emrah—meselâ "Yunus„ yahut "Kaygusuz„ gibi—mizacı, temayülleri îtibariyle hakikî bir mutasavvıf değildir; tasavvuf, onun için, duyulan ve yaşanan bir şey değil, temamiyle zihnî bir mefhum, dar ve muayyen bir çerçive, cansız bir şekildir. Eserleri, onun bu sistemi oldukça bildiğini gösteriyor. Fakat, bilmek, hiç bir zaman duymak ve yaşamak değildir.

Tasavvufun Emrah için temamiyle bir kalıptan, cansız bir şekilden, ıstılahlardan ibaret olduğunu anlatan diğer bir delil de, onun temamiyle lâdinî mahiyette olarak yazdığı birçok aşk şiirleridir. Meselâ bir Gürcü güzeli için yazdığı:

Bir Gürcü cıvan aşkına dil düştü merâka
Ah can mı dayanır a canım böyle firaka

matla'lı gazeli, Enderunî Vâsıf, Fâzıl gibi inhitat şairlerİnin bu tarzdaki eserlerinden mülhem hafif bir parçadır ki, bunu ve dîvandaki buna mümasil birçok şiirleri yazan bir adamın tasavvufla hakikî bir alâkası mutasavver olamaz. Bu îtibar ile, birçok sofiyâne şiirler yazmış ve birçok eserlerini tasavvuf cilâsiyle boyamış olan bu Halidî devişini hiç bir zaman hakikî mutasavvıf bir şair olarak kabul edemeyiz.

Klasik edebiyatı âşıklar arasında en iyi bilenlerden biri olmasına ve klasik şairleri takliden bir dîvan vücude getirmesine rağmen, Emrah'ı hakikî bir klasik şair olarakda kabul edemeyiz. Filhakika onun bâzı parçaları, alel'âde klasik şairlerin eserlerinden farksızdır; fakat bir şair yalnız bir iki manzumesiyle değil, eserinin hey'et-i-mecmuasıyla tetkik edilmek lâzımdır. İşte bu noktadan tetkik edince,onda, şekil ve lisan itibarıyle, tertip ve edâ itibariyle o kadar kusurlar, o kadar bozukluklar görüyoruz ki, klasik bir şair için onlara tahammül imkân haricindedir. Klasik edebiyatta rasgelinemeyecek olan ve Em-

rah'ın dîvanını baştan başa dolduran bu bozuklukların en bârizlerinden birkaç tânesini nümûne olarak kaydediyorum:

Sorarım hâlimi yok asla zarardan gayrı
Enbiyalar evliyalar hem ser - i - şah aşkına
Ketmetme gönül söyle cevabın şüerâca
Bir kamer yüzlü yarim var mah - ı - tâbandan güzel
Bu rütbe tenk mukaffâdan bu rahş - l - aşk Emrahi
Nakkaş gibi endişe - i - tasvir ile oynar
Her bir sühanin bir yem-i-incuya bedeldir
Her süvârân süremez bu arsa - ı meydana at

Divanın 9 uncu sayıfasındaki gazelinde " nay- pay „ kelimelerine " zayi' „ kelimesini kafiye yapmıştır ki, kelimenin orada "zay„ okunması lâzımdır. İşte bu zikrettiğimiz misallerdeki kusurlar, klasik şairlerde aslâ tesadüf edilemiyecek şeylerdir ki, ancak, aruz ile yazan sazşairlerinde bulunur. bu kısa izahat, onu klasik şairler sırasında saymak isteyenlerin temamiyle yanıldıklarını isbata kâfidir.

IV

Emrah'ın aruz ile yazdığı, ister tasavvufî mahiyette ister lâdinî mahiyette, eserlerin, san'at îtibariyle bir kıymeti, bir husûsiyeti olmayıp, kaba, basit taklitlerden ibaret bulunduğunu ve ona "klasik bir şair„ denilmeyeceğini tesbit ettikten sonra, hece vezniyle yazdığı eserlerin tahliline geçebiliriz. Emrah'ın asıl şahsiyetini, edebî kıymetini gösteren parçalar bunlardan ibârettir. Mâmâfi, şeklen halk şiirleri tarzında yazılmış olmakla beraber, ilham îtibariyle, hatta lisan îtibariyle, klasik edebiyatın kuvvetli izlerini gösteren taklidî mahiyette şeylere bunlar arasında da sıksık tesadüf olunur .

Emrah'ın sofiyâne mahiyetteki manzûmeleri, hece vezniyle yazılmış eserleri arasında, belki en kıymetsizleridir. Yunus ve Kaygusuz' dan sonra, alel'âde nâzımlar ve ortodoks mutasavvıflar elinde muayyen mefhumların ve ıstılahların sıralanmasından ibâret bir hal alan sofiyâne hâlk şi'ri Emrah' ta da hiç bir husûsiyet göstermemektedir. Bu vâdîde ortodoks mutasavvıflardan ziyade Bektaşî şairlerinin te'siri altında kalan Emrah, devriyeler yazmış, zahidlere hücumlarda bulunmuş, "vahdeti vücut„ nazariyelerinden bahsetmiş, fakat hiçbir zaman

bunlarda bâriz bir şahsiyet göstermemiştir. Arasıra bâzı güzel parçalarına tesadüf edilmekle beraber, hey'eti umûmiyesi îtibariyle, bunların bedîî kıymeti çok mahduttur; mâmâfi aruzla yazdığı sofiyâne şiirlere nazaren, bunlar daha düzgün, daha kuvvetlidir. Lisanı arap ve acem kelime ve terkipleriyle dolu olan şairin, bunlarda da klasik şairlerin asla tecviz etmiyecekleri bir takım lisan ve teknik hatalarından çekinmediği görülüyor:

Emrah bu rütbeyi ettinse hâsıl
Hakikat visale olursun vâsıl
Cennt-i- irfana oldunsa vâsıl
Ravza-i- gönlünde hûr olur peydâ

Emrahî bu dünya bir hayal-i- hâm
Az yaşa çok yaşa ölümdür encâm
Nüfuz-ı-ehlullah iksir-i-a'zam
Taşı cevher hâki kimya ederler.

Rast gele aldığım şu misallerde altları çizilen lisan ve kâfiye ihmalleri, bütün sazşairlerinde olduğu gibi, Emrah'ta da mebzuldür. Bilhassa terkipler, tetabüü izafâtlar hemen her parçada göze çarpar ki, bu hal, XIX uncu asrın - klasik edebiyatla azçok müteveggil - bütün âşıklarında göze çarpan bir tasallüf eseridir. Onlar bu suretle kendi ilim ve irfanlarını isbat etmek, kendi ta'birlerine göre, "Kalem şairleri„ ile rekâbet eylemek iddiasında idiler :

Serâir-i- kalb-i- âşık bilinmez
Rişte-i- fünun-ı- hayal incedir

Sevdiğim hayal-i- vuslatın beni
Diyar-ı- gurbette hayran gezdirir.
Haşredek cemal-i- firkatin beni
Neş'e-i- vuslatla giryan gezdirir.

Şevk-ı- visâlinle külbe-i- gönlüm
Pûte-i-zer gibi suzân eridir
Firkatinle dolu bak ki derunun
Hazine-i-bağrım hicran yeridir.

Çeşm-i- hakaretle kimseye bakma
Eğer olursa da misl-i-karınca

Emrah, klasik edebiyata diğer birçok sazşairlerinden daha fazla vâkıf olduğu gibi, tasavvufa da müntesip olduğundan, arap ve acem kelimeleri kullanmak tasallûfu, onda son haddine vâsıl olmuştur. Halbuki XVI—XVII inci asır sazşairlerinde, halk zevkı ve halk lisanı daha kuvvetle hâkimdi. Klasik edebiyata vukufu îtibariyle lisanının saffeti ol-

dukça bozulmuş olan Gevherî' nin lisanı bile, Emrah'ınkinden daha sâdedir.

Fakat, bütün bu te'sirlere rağmen, Emrah'ta tasavvuf çeşnisinden tamamen âzâde, halk diliyle ve halk zevkine göre yazılmış şuh nağmelere de sıksık tesadüf olunur ki, işte şairin asıl husûsiyetini gösteren parçrlar bunlardır; ve yalnız muasırları değil, kendisinden sonra gelen saz şairleri de onları taklide çalışmışlardır :

Bir nâzenin bana gel gel eyledi
Varmasam incinir varsam incinir
Beyaz gerdanından ince belinden
Sarmasam incinir sarsam incinir

Gene görünüyor yârin elleri
Başımızda esen sevda yelleri
Yârin bahçesinde gonca gülleri
Dermesem incinir dersem incinir

—

Evvel bahar yaz ayları gelende
Açılmış bahçede gül memelerin
Versen de ağzıma emsem leblerin
Bal ile yoğrulmuş yâr memelerin

Açma göğsün açma rakip bakıyor
Yâr senin ateşin beni yakıyor
Tenin miskü anber olmuş kokuyor
Al benim yağlığım sil memelerin

Ecel kuşu gelip başa konanda
Tenim çıkıp teneşirde yunanda
Biçâre Emrah' ta bir gün ölende
Mezarım taşına sür memelerin

Halk türkülerinin çok samimî ve derin âhengini taşıyan bu külfetsiz, berrak parçalar o kadar çok değildir. Karaca oğlan' ın meşhur türkü lerini hatırlatan şu parçalar da halk zevkine temamiyle uygundur:

Gönül gurbet ele çıkma
Ya gelinir ya gelinmez
Her dilbere meyil verme
Ya sevilir ya sevilmez

Yüğrüktür bizim atımız
Yardan adlandı zatımız
Gurbet elde kıymatımız
Ya bilinir ya bilinmez

Deryalarda olur bahri
Doldur da ver içem zehri
Sunam gurbet elin kahri
Ya çekilir ya çekilmez

İşte bütün bunlar bize anlatıyor ki Emrah'ın hece vezniyle yazdığı şiirlerde muhtelif unsurlar ve muhtelif te'sirler -bâzen birbiriyle karışık, bâzen de yekdiğerinden tamamiyle ayrı olarak- göze çarpıyor. Biz onu okurken, kâh halk türkülerinin ve " Karaca oğlan „ gibi halk zevkine çok sâdık kalmış şairlerin, kâh "Gevherî„ gibi,"Âşık Ömer„ gibi klasik edebiyattan çok müteessir olmuş büyük âşıkların, kâh Bektaşî dervişlerinin, kâh ortodoks mutasavvıfların nağmelerini duyuyoruz [*]. Âşık tarzının husûsiyetlerine, usullerine vâkıf olan, hece veznini üstâdâne bir şekilde kullanan Emrah, eserlerinin bu tenevvüü sayesindedir ki muhtelif zevklere hitap etmiş, ve yaşadığı devrin adetâ en büyük sazşairi addedilmeğe hak kazanmıştır. Emrah'ın eserinde halk zevki unsurlarının azlığı, lisanının halk lisanından uzak ve agır olması, kendisine âit bir kusur olmaktan ziyade, âşık tarzının O devirdeki tekâmülüne bağlı bir mes'eledir: XIX uncu asırda - artık biraz da mahallileşmiş olan - klâsik şi'rin nüfuzu altına tamamiyle düşen saz şi'ri, ancak Emrah gibi bir mümessil yetişdirebilirdi.

Sofiyâne seciyyeleri " Emrah „ kadar bâriz olmayan " Zihnî „ ve "Dertli„ gibi bu devrin büyük sazşairlerinde de ayni temayüllerin göze çarpması, bu hususta edebî muhîtin ne kadar müessir olduğuna en

[*] Emrah'ın, XVII ve XVIII inci asırlarda yetişen eski sazşairlerinden ne kadar müteessir olduğunu göstermek için, "Garip Hasan„ isminde bir şairin si'rine yazdığı nazîreyi, [E. Cem, S. 80] Hasan'ın manzumesiyle birlikte neşrediyoruz:

Emrah	Garip Hasan
Sabahtan uğradım ben bir fidana	Bilmem sarhoş mudur uykudan kalkmış
Didim mahmur musun didi ki yok yok	Taramış zülfünü gerdana atmış
Ak elleri boğum boğum kınalı	Beyaz ellerine al kına yakmış
Didim bayram mıdır didi ki yok yok	Didim öpüşelim didi ki yok yok
Didim inci nedir didi dişimdir	Didim selvi nedir didi boyumdur
Didim kalem nedir didi kaşımdır	Didim bu güzellik didi soyumdur
Didim onbeş neidir didi yaşımdır	Didim bu cilveler didi huyumdur
Didim daha var mı didi ki yok yok	Didim koçuşalım didi ki yok yok
Didim ölüm vardır didi aynımda	Didim ölüm yok mu didi aynımda
Didim zulum vardır didi boynumda	Didim öz vebâlim didi boynumda
Didim ak memeler didi koynumda	Didim turunçların didi koynumda
Didim vir ağzıma söyledi yok yok	Didim koklaşalım didi ki yok yok
Didim Ezrum nendir didi ilimdir	Didim yanakların didi gülümdür
Didim girer misin didi yolumdur	Didim kâkülün didi sünbülümdür
Didim Emrah nendir didi kulumdur	Didim garip Hasan didi kulumdur
Didim satar mısın söyledi yok yok	Didim sarmaşalım didi ki yok yok

vazıh delildir . Âşık tarzının bu inhitat devrinde yetiştirdiği üstatlar, ancak o devrin umumî seciyyelerini taşıyabilirlerdi .

V

Emrah'ın, daha hayatında, muasırları üzerinde mühim bir te'sir icra ettiği muhakkaktır. Bu devir sazşairleri hakkındaki tetkikat henüz pek yeni başlamış olduğundan, bu hususta kâfi derecede vesikalara malik değiliz. Ancak, bu devir sazşairlerinden "Tokatlı Nuri„ üzerinde Emrah'ın büyük bir nüfuzu olduğunu, bu hususta bütün menba'lar te'yit ediyor: Bursalı Tahir bey, Tal'at bey, Zıyaettin Fahri bey, Eflatun Cem bey—kısmen halk rivayetlerine istinat ederek—bunu söyliyorlar. "Halk şiirlerinin şekil ve nev'i„ adlı eserinde Nuri'nin bâzı manzumelerini neşreden Tal'at bey, onun, kendisini Emrah şâkirdi addettiğini gösteren bâzı parçalarını kaydetmektedir :

Sevdiğim hüsnüne fâikın kimdir
Benden özke vasfa lâyıkın kimdir
Sorsalar âşık-ı- sâdıkın kimdir
Nuri vardır Emrah çıraklarından

—

Emrah gibi zat-ı- zîşâna Nuri
Hizmet etmiş öyle sultâna Nuri
Kilk-i- taallukata divâne Nuri
Şâyeste-i- kayd-i- defterler biziz

—

Açıldı mira't-ı- kuvve-i- kudret
Cemâl-i- cânânı ettirip rü'yet
Emrah'taki feyzi Nuri tamâmet
Bana bahşeyledi Hazret-i- Mevlâ

Bu hürmetkâr ifâdeler, Nuri'nin üstadına karşı nasıl kuvvetle bağlı olduğunu açıkça göstermektedir. Esasen Nuri'nin gerek hece ile gerek aruz ile yazılmış eserlerinde bu Emrah te'siri gayet bârizdir. Nuri'nin daha gençliğinde Emrah'a intisap ettiğini, Emrah'ın — Eflâtun Cem bey'in kitabında bulunmayan — bir manzumesinin şu kıt'ası da [Halk şiirlerinin şekil ve nev'i, S. 109], göstermektedir:

Tıfl iken Emrahî vermiştim emek
Mir'at-ı- mecâzın eylemiş gerçek
Ne haddin Nuri'ye pesend etmemek
Anı yüzbin ehli mâ'na beğendi

Bu kıt'a, üstâdın şakirdini fevkalâde takdir ettiğini anlatıyor. İki şair arasındaki bu samimî münasebetleri gösteren parçalara Emrah'ın dîvanında da sıksık tesadüf edilmektedir. Matbu' dîvanın 7—8 inci sayıfalarındakı bâzı gazellerin matla'ları buna delildir:

Sen hemen tut kafı istignada Emrah hurmetin
Yandırır Nuri çerağın eyler ankâlarla bahs

—

Nurî gibi geldi bana bir pertev-i- hâlet
Emrah sana da geldi mi bu suy-i- havâdıs

—

Şehâ Nurî ğibi var mı imiş meb'us sual et di
Benim Emrah gibi şem'-i- şebistan olduğumdan bahs

—

Nuri derdim söylerim dildara ben Emrah gibi
Neyleyim gurbetteyim izharı güç ızmarı güç

Mâmâfi' bu matla'lı gazellerin Emrah'a değil Nuri'ye âit olması da pek muhtemeldir. Her ne olursa olsun, yukariki müddeâmız bununla da teeyyüd ediyor. Aynı mutâlaayı 25—26 ıncı sayifadaki — makta'larını naklettigimiz — şu gazeller hakkında da söyleyebiliriz:

Nurî edemez sen gibi vasfı güzel ancak
Emrahî bu rengîn bu hub eş'ar sana mahsus

—

Nuri sen bilmezsin ahvali bilen Emrah gibi
Ehline ma'lûmdur ancak olan icmal-i- feyz

—

Sana bir iş midir dünya yüzünde bermurad olmak
Hemen kim himmet-i-Emrah'la olsun Nuri ömrün sag

31 inci sayıfadaki gazelin maktaı da Nuri mahlâsının şaire üstadı tarafından verildiğini te'yit etmektedir:

Emrah sana ilham ile mahlâs dedi Nurî
Nurî gibi ismiyle müsemma olacaksın

Üstad ile şakirt arasındaki münasebetlerinin samimiyeti îtibariyle, bâzı cönklerde ve dîvançelerde her iki şairin eserlerinin birlikte bulunması da [Erzurum Şairleri, S. 80] yukarıki mutâlaalarımızı kuvvetlendirmektedir.

Biraz da serseriyane hayatından dolayı, şöhreti Anadolu'nun geniş bir sâhasına yayılan (Erzurum, Sivas, Konya, Niğde, Kastamoni havalisi), eserlerine muhtelif sâhalarda yazılmış mecmualarda tesadüf edilen Emrah'ın bu sâhalarda birçok mukallit ve muakkıpleri yetiştiği kolaylıkla tahmin, olunabilir. Âşık fasıllarında son zamanlara kadar onun eserlerinin ve bilhassa "püskül„ ve "perçem„ destanlarının

Kalenderî tarzında okunması mu'tad olduğunu yukarda söylemiştik; Emrah'ın sair bir çok manzumeleri gibi, "Aşk-ı-ezelî aşıka ilham-ı-hudadır„ mısraiyle başlayan müstezadının da Çankırı'da âşık fasıllarında halâ okunduğunu Tal'at bey kaydetmektedir [Halk şiirlerinin şekil ve nev'i, S. 88]. xıxuncu asırda Anadolu sazşairleri hakkındaki tetkikat ilerledikçe, Emrah'ın büyük te'siri daha kat'i surette anlaşılacaktır[*].

VI

Emrah'ın hayatı, eserleri ve te'sirleri hakkındaki bu mutâlaalardan sonra, bu küçük tetkikin neticesi olmak üzere, onun edebî sîmasını hakikate uygun bir şekilde çizmek mümkündür: klasik edebiyata ve eski sazşairlerinin eserlerine pek iyi vakıf olan ve Halidî tarikatına intisabı dolayısıyla tasavvuf nazariyelerine de yabancı kalmayan Erzurumlu şair, temsil ve taklit kudretine malik fıtrî bir san'atkârdır.Mizacında dervişlik isti'dadından ziyade âşıklık kabiliyeti bulunduğundan, serseriyâne hayatının hiç olmazsa gençlik yıllarını aşk macerâlarıyla geçirmiş, ve en samimî eserlerinde onları terennüm etmiştir. Mâmâfî, bu aşk şiirlerinde de, derinlikten ziyade zarâfet ve incelik, ıztıraptan ve feryattan fazla tevekkül ve lâkaytlik göze çarpar. Eserlerini bütün sazşairleri gibi âşık fasıllarında okumak maksadıyla yazdığı için, âşık tarzının, bilhassa xıx uncu asırdaki bütün husûsiyetlerine bağlı kalmış, âşıklarca o devirde moda olan arap ve acem kelime ve terkipleriyle dolu lisanı, onlara has mecazları ve nazm şekillerini, ifâde tarzlarını kullanmıştır.

[*] Emrah'ın birtakım şiirleri bestelenerek halk arasında okunmakta olduğu gibi, ayrıca tekkelerde ve bilhassa Rifâî tekkelerinde de onun bâzı ilâhileri daima okunurdu. S. Nüzhet bey'in bana şifâhen verdiği mâlumâta göre, şairin :

Üftade gönül sevdiği dilber arabîdir.
Zâti arap amma özü gayet çelebîdir

matla'lı gazeli [Dîvan, S. 12] kürdî'den bestelenmiş olup, bilhassa Erzurum havalisinde pek meşhurmuş ve İstanbul'da dahi okunurmuş. Onun Rifâî tekkelerinde pek çok okunan :

İksir-i-a'zamdır nutk-ı- ehllullah
Yek nazarda hâki kimya iderler
Hakkın esrârından onlardır âgâh
Ve lâkin sûrette ihfâ iderler

manzumesinin [E. Cem, S. 20] Rauf Yektâ bey tarafından notaya alınmış bestesini risâlemize zeyl olarak neşrediyoruz. Bu izâhat, Emrah'ın muhtelif ictimâî zümreler arasında ne kuvvetli bir edebî nüfuza mâlik olduğunu gösterebilir saniyoruz.

Halidî dervişi olmak îtibariyle bâzen temamiyle zâhidâne, ahlâkî nasîhatler yazmış, bâzen Bektâşi dervişleri tarzında daha lâübâli, daha kalenderâne nefesler, devriyeler söylemiştir. Lâkin, mizacında tasavvuf temâyülü kuvvetli olmadığından, bunlar, alel'âde birer zihnî mahsûlden, birer taklitten ibâret kalmış, şi'rinin dahilî nesçine hiç nüfuz edememiştir. Emrah'daki kuvvetli temsil ve taklit kabiliyetinin,onu, birbirinden çok farklı şeyler yazmağa sevkettiğini görüyoruz : kâh halk türkülerini, " Karaca Oğlan „ deyişlerini, kâh "Gevheri, Âşık Ömer, Kâtibî„ gibi mâ'ruf sazşairlerini, kâh Bektaşi dervişlerini taklit etmiş, klasik edebiyatın " Fuzûlî, Bâkî, Nedîm„ gibi üstatlarını tanzire çalışmıştır. Klasik edebiyatın inhitat devrinde yetişmiş olan "Sünbülzade, Vâsıf, Fâzıl „ gibi mâ'ruf şairlerin de onun üzerinde müessir olduğunu görüyoruz. Şahsiyetinin böyle muhtelif cepheli olması ve yaşadığı devrin orta zevkini temsil etmesi, şöhretini kuran başlıca âmildir diyebiliriz.

Lâhika

I

Başka bir Emrah var mıdır ?

Emarah'tan bahseden muharrirler, bu ismi taşıyan diğer bir sazşairi olduğunu — halk rivayetlerine istinâden — zikrediyorlar : xıx uncu asrın ikinci nısfında Şarkî Anadolu'da " Vanlı Âşık Emrah „ adlı bir şair yetişmiş; Azerbaycan'a ve İran'a bir çok seyahatleri olan bu âşıkın Şarkî Anadolu'da halk arasında taammüm etmiş bir destanı da varmış [Erzurum Şairleri, S. 72]. Eflâtun Cem bey,bu hususta diger bir halk rivayetini daha kaydediyor : O rivayete göre, dîvan sahibi Emrah Erzurum'lu imiş ; masal kahramanı Emrah'ın lakabı da Acem Emrahı imiş (S. 10).

Bu rivayetlerin tarihî noktadan ne dereceye kadar Îtimada şayan olduğu hakkında bir şey söyleyemem . Vanlı Emrah hakkında da hiç mâlûmâtım yoktur . Ancak,her halde xıx uncu asırdan evvel Anadolu'da Emrah adlı bir sazşiirinin yetişmiş olduğunu, o asırdan evvel yazılmış mecmualarda tesadüf ettiğim bâzı siirlerden anlayorum. Aşağıya naklettiğim bu şiirler, doğrudan doğruya halk türküleri tarzında, sade , samimî bir lisanla yazılmıştır . Lisan ve edâ îtibarile bunların xvıı belki de xvıı inci asır mahsullerinden olacağını tahmin ediyorum.

1

Ağalar gurbetten geldim
Sılam bana hor göründü

İçmişim ezel şarabı
Destinde aşkın kitabı

Hasret içtik elde bâde
Ördek uçtu kaldı ada

Bir dahi saz almam ele
Top zülfünü ince bele

Geldim ki nâzânım gitmiş
Salınıp gezenim gitmiş

Yine kavuştur yarabbi
okuyup yazanım gitmiş

Oldu feganım ziyâde
Göllerde yüzenim gitmiş

Mâilim ben tatlı dile
Tarayıp düzenim gitmiş

Bir dahi içmeyem bâde
Süt beyaz üstüne sâde

İstemem bahçeyi bağı
Beyaz fese penbe bağı

Bu dünya böyle kalırsa
Va'de gelüben ölürsem

Dün gece gördüm duşumda
Tarihim mezar taşımda

Emrah eder nedir belâ
Yine saz alayım ele

Kuzum seni vermem yâde
Giyinip tozanım gitmiş

İçirdirler bana ağı
Bağlayıp gezenim gitmiş

Küffardan öç alınırsa
Mezarım kazanım gitmiş

Civan duruyor karşımda
Okuyup yazanım gitmiş

Baba düştüm gurbet ele
Eyvah ki nâzânım gitmiş

2

Bizim sahrâların başı
Sevişmesi bir hoş olur

Gülün çevresi harm'ola
Acap bizi anarm'ola

Arasam yâri bulurdum
Bir gün görmesem ölürdüm

Erisin dağların karı
Kadir mevlâm gönder yâri

Benim aşnam şimdi çıkar
Emrah'ı odlara yakar

Pare pare duman şimdi
Ayrılması yaman şimdi

Çektiğim ahü zar m'ola
O kaşları keman şimdi

Yoluna kurban olurdum
Gör neyledi zaman şimdi

Ben çekerdim ahü zârı
Gönül ister heman şimdi

Çıkar da yollara bakar
Boyu serv-i-revan şimdi

3

Bir dilberi medheylerim
Dünden beri mezattadır

Ebrûsun keman ediyor
Kaf'tan Kaf'a hükmediyor

Ab-ı-zemzeme daluptur
Gellatlığa pek talıptir

Gayette kara kaşları
Çün ister para kaşları

Yavrum hışmıla gidiyor
Benzer hünkâra kaşları

Yavru pek aklım aluptur
Çekiyor dâra kaşları

Emrah'ım halim bilmiyor
Elim işime varmıyor
Muhip yârânım gelmiyor
Göndermez kâra kaşları

4

Ellerin kırılsın a naşı hoyrat
Nâzik eller ile devşir cem'eyle
Sana kimler dedi boz menekşeyi
Ak sinen üstüne diz menekşeyi

İki suna gördüm indi bu bağa
Direr deste bağlar sancar yanağa
Onlar sâyesinde bağa nur yağa
Menekşe yüz koklar yüz mekşeyi.

Nice Süleymanlar tahta yaraştı
Emrahî der gelmez vahta yaraştı
Şükür sitâremiz bahta yaraştı
Daha koklamayız biz menekşeyi.

II

"Emrah ve Selvi Han„ hikâyesi

Bundan iki sene evvel Adana erkek muallim mektebinden Fahri Süleyman bey bana gönderdiği bir mektupta Emrah hakkındaki bir halk rivayetini kaydetmşti. Maraş vilâyetinin Göksun kazasına tabi' "Taş Oluk„ köyüne mensup bir ihtiyar kadından nakledilen bu rivayet şundan ibarettir:

Emrah'ın yaşadığı memleketin padişahı, adamlarından birini bir işe gönderiyor. Bu adam işine giderken, genç Emrah'ın oturduğu evin önünden geçiyor. Tam o sırada Emrah sazıyla türküler çalıp çığırıyormuş. Adamcağız meftuniyetinden akşama kadar orada kalmış. Dönüşte padışahın kendisini ağır bir cezaya çarptıracağını anlayor ve başından geçeni dosdoğru anlatıyor. Bu işe hayret eden padişah, derhal Emrah'ı huzuruna çağırtıyor. Fakat Emrah padişaha hiç ehemmiyet virmiyor; kendisini saraydan hakaretle kovuyorlar. O memleketin adetine göre halkın şikâyetlerini padişah dinlermiş. Padişahtan şikâyeti olanlar da Sultan Hanıma müracaat ederlermiş. Emrah gidip padişahı kızına şikâyet ediyor. Emrah'ın gençliği, güzelliği, fevkalâde saz çalışı kızın hoşuna gidiyor. Sazşairini sarayına alıyor. İki genç sevişiyorlar. Fakat, Emrah, kendisi gibi birinin padişah kızını alamayacağını düşünerek, bunu kıza açikça anlatıyor; ve diyor ki:

— Sen bir padişah kızısın; ben fakir bir âşıkım. Seni bana vermezler. Fakat müsaede et, gideyim, dağlarda Allaha yalvarayım. Belki o zaman bana nasip olursun.

Bir gece Emrah sevgilisinden ayrılıyor ve şehri terkediyor. Sabah vakti, güneş doğarken, içinde tekrar ona kavuşmak ümîdi sızlayor; ve arkasında bıraktığı dağlara bakarak şunları söyliyor:

Bulgâr dağı parapara
Selâm söylen nazlı yâra

Kimi al giyer kimi kara
Ayrılanlar bir olmalı

Bulgar dağı çatal çatal
Bir yiğite bir yâr yeter

Etrafında güller biter
İki seven del'olmalı

Emrah birçok dağlar, dereler aşıyor; köylere, illere, hanlara uğrayor; ve dâima sazı elinde terennüm ediyor:

Yol üstünde duran hanlar
Sevip sevip ayrılanlar

Hani size gelen canlar
Yanar bağrı kül olmalı.

Emrah böylece elinde sazıyla yedi yıl dağlarda, mağaralarda çilesini doldururken, padişahın zulmü, sefâheti, isrâfı hadden aşıyor; halk onu tahtından indirmek için gidip kızına yalvarıyorlar. Kız halkın dediğini yapıyor; babasını tahtından indirerek idareyi eline alıyor, düşmana karşı duruyor; fakat muvaffak olamayarak esir düşüyor, memleket harap oluyor.

İşte o sırada Emrah dağlardan dönüyor; memleketine geliyor. Ne sevgilisinin o azametli sarayı kalmış, ne de kendi fakir kulübesi! O vakit, sazını alarak şu parçayı söylüyor.

Emrah der ki hele hele
Bir daha saz almam ele

Baba kalk gidelim yola
Sazımın düzeni gitmiş

Âşık Emrah tekrar yollara düşerek diyar diyar sevgilisini arıyor. Nihayet onu esir eden şâhın sarayını buluyor. Kendisini içeri alıyorlar. Şah şaire ikram ve iltifatlarda bulunuyor; niçin buralara geldiğini sorup anlayor. Ve sevgilisini kendisine veriyor. Emrah, yıllardan beri beklediği bu büyük saâdetten o kadar mütahassis oluyor ki, sevgilisinin visâline nail olmadan sevincinden ölüyor.

Emrah, " Selvi Han „ ismindeki sevgilisine kavuştuğu zaman ona hitâben şu parçaları söylüyor:

Zülüflerin rişte rişte
Ya hûrisin ya ferişte

Aklım aldı bir görüşte
Gel ki sarılalım Selvi

Zülüflerin tutam tutam
Bir gece sarılam yatam

Arasına güller katam
Gel ki sarılalım Selvi

Zülüflerin burma burma
Ben ölürüm kanlım olma

Salınıp karşımda durma
Gel ki sarılalım Selvi

İşte, Maraş havalîsindeki " Emrah ve Selvi Han „ rivayeti bundan ibârettir. Hakikî âşık olan Emrah'ın yedi yıl dağlarda dolaşması, sevgilisine kavuştuğu halde visâle nâil olmaması, sazının ve sözünün te'sirile hükümdarların huzûruna çıkması, iltifatlara mazhar olması, hükümdar kızına kendini sevdirmesi, hulâsa hikâyeyi teşkil eden bütün unsurlar' " Âşık Garip, Âşık Kerem, Âşık Kurbanî „ gibi mümasil türk hikâyelerinde dâima tesadüf olunan şeylerdir.

Yukarıda bu hikâyeye âit olarak zikredilen şiirlerin bir kısmı Bulgar Dağı'na âittir ki, bu da dikkata şayandır: Bu havâlide yaşayan türk aşiretleri arasında bu cins halk rivayetlerinin pek zengin olduğunu, Bulğar Dağı hakkında bir çok türkülerin mevcudiyetini de biliyoruz [*]. Ancak, yukarıki rivayetin başında zikredilen kıt'aların, biraz farkla, meşhur Karaca Oğlan'a isnad edildiğini de unutmayalım [Sadettin Nüzhet: Karaca Oğlan, S. 130]. Buradaki Emrah'ın Erzurumlu Emrah olamıyacağı pek tabiîdir; aceba bu, bizim yukarıda eserlerini neşrettiğimiz şairmidir? Bu hikâye onun etrafında mı teşekkül etmiştir? Yoksa, daha başka bir hikâyedeki ismin yerine sadece Emrah ismi mi ikame edilmiştir? Bu şiirler hakikaten Karaca Oğlan'a mı âittir? İşte bir yığın süaller ki, Anadolu halk tetkiklerinin bu günkü vaz'iyetinde bunlara cevap vermek kabil değildir. Biz burada, sâdece, bir rivayeti kayit ile iktifa ediyoruz; Bu suallerin cevabını vermek yarınki mütetebbi'lere düşüyor.

III

Feride Hanım ve Emrah

Yukarıda Emrah'ın Kastamonı'de bulunduğu sırada Kastamoni şairlerinden Feride Hanım'la muşaaveleri olduğunu, hattâ onun hakkındaki bir kalenderîsinin dîvanında münderic bulunduğunu söylemiştik (s.9). Bu mes'ele, Eemrah'ın hayatı hakkındaki mâlûmatımızı biraz tenvir edecek mahiyyette olduğundan, bu noktanın ayrıca tetkikını lüzümlu bulduk. Feride Hanım hakkında Fatin tezkeresi'nde (s.330), Sicill-i- Osmanî'de (c.4,s.19), Meşâhîr-i- Nisâ'da (c.2,s.135),ve bilhassa Osmanlı Müellifleri'nde (c.2,k.2,s.377) oldukca mufassal ve doğru mâlûmat olduğundan, böyle bir tetkik için lâzım gelen malzeme mevcuttur.

[*] Yakında bu Sazşairleri silsilesi sırasında neşredeceğim "Kul Mustafa„ adlı eserimizde bu cins halk hikâyelerinden ve onların nasıl teşekkûl ettiklerinden dahsedeceğiz. Bulgar Dağı hakkındaki halk türkülerine gelince, bunlar hakkında da yine bu silsilede çıkacak olan "Eski Türk Türküleri„ adli esermizde tafsilat vardır.

Kastamoni âlim ve şairlerinden Râşid Mehmet efendi'nin kızı Feride Hanım 1253 de kastamoni'de doğmuştur. Yedi yaşında Kur'ân'ı hıfza başladı ve babasındanda arapca ve acemce okudu. Henuz onaltı yaşında iken, aslen Kastamoni'li olan Zaptiye meclisi âzasından Ali Râif efendi ile evlenerek 1270 de Istanbul'a geldi. Üç sene sonra, hastalanan zevciyle beraber Kastamoni'ye döndü; kocasının vefatı üzerine bir daha evlenmedi. 1288 de tekrar Istanbul'a geldi; iki sene kadar kaldıktan sonra memleketine döndü; 1321 de 68 yaşında vefat etti. Medfeni kastamoni'nin Ağa imareti dinilen Ya'kup Ağa camisi hazîresinde ana ve babasının yanındadır. Mezar taşındaki tarih manzûmesini Kastamoni ulemâsından Sofuzade Tevfik efendi yazmıştır ki asıl tarih beyti şudur:

کتوردم چارتکبیرایله تاریخی تام توفیق
فریده خانمك اولسون مقامی جنت اعلا

Feride Hanım'ın, kendi tezkeresinin tab'ı tarihi olan 1271 den biraz evvel Istanbul'a geldiğini söyleyen Fatin efendi, onun bir gazelini kaydederek, bunun yedi sekiz sene evvel yazıldığını söyleyor ve Hanımın güzelliğini zikrediyor. Bu rivayetin yanlışlığı meydandadır: Çünkü, aksini kabul ettiğimiz takdirde, Feride Hanım'ın bu gazeli on yaşında yazdığını kabul etmek lazımdır ki, bunun imkânsızlığı meydandadır. Ancak, daha 18 yaşında iken Fatin tezkeresine girecek derecede şöhret kazanmış olması, henuz çocuk denecek bir yaşta düzgün şiirler yazmağa başladîğına bir delil olabilir.

Emrah'ın Feride Hanım vasfında şiir yazması, onunla müşaarede bulunması, her halde teehhülünden evvel olmak îcap eder. Demek oluyor ki şairimizin Kastamoni'de bulunması,herhalde 1269 dan evveldir. Bu tarihi çok daha geriye atamayız: Feride Hanım - şairlik kabiliyyeti ne kadar çabuk inkişaf etmiş olursa olsun - onüç ondört yaşlarından evvel Emrah'la müsaare edemezdi. Şuhalde Ahmet Tal'at bey'in bahsettiği bu hadise, 1266-1269 seneleri arasında olmuştur.

Bunu tesbit ettikten sonra, Emrah'ın Niksar'a gelmesi tarihi olarak E. Cem bey tarafından gösterilen 1256 ve hatta Hâlis bey tarafından nakledilen 1265 tarilerinin kabulüne inkân kalmaz. Şairimizin 1253 de Erzurum'dan çıkarak Kastamoni'ye geldiği hakkında Zıyaeddin bey tarafından verilen mâlûmat, bu îtibar ile, belki daha doğru gibi telekki olunmalıdır.

İşte Emrah'ın hayatı hakkındaki rivayetlerin ne kadar yanlış, karışık, ve tarihî vakıalarla te'lifi çok defa imkânsız olduğu, şu îzahat ile yeniden anlaşılmış oluyor.

Zeyil

Bu risâlemize zeylolarak Emrah'a isnat edilcn 13 parça manzumeyi neşrediyoruz. Bunlahet rın birincisi Hazmi efendi tarafıudan, digerleri de S. Nüzhet bey tarafından verilmiştir. S. Nüz bey'in verdiği parçalar arasında (9, 3, 6, 5,) numaralı sirileri, (lâkika I) de Erzurumlı Emrah'dan daha evvel yaşamış Emrah adlı herhangi bir şaire âit olarak neşretmiştik. Arada bâzen çok büyük farklar oldugundan onları bu zeyilde tekrar neşretmeyi faydasız görmedik. Biz, yalnız bu dört parçanın değil, bizim Emrah'a nisbet edilen birtâkım manzumelerin de diğer bir Emrah'a âit olduğu zannindeyiz. Ayni mahlasları taşıyan şairlerin eserlerinin, onlar arasında en ziyâde şöhret kazanana isnad edildiği, klasik edebiyatımızda da dâima tesadüf edilen bir hâdisedir. İşte bu sebepledir ki eski bir Emrah'ın eserleri bizim şairimize mal edilmiştir. Gevheri'ye, Karaca Oglan'a âit bazı pârçaların bile Emrah'a isnat edildiğini düsünürsek, bunu daha iyi anlarınız.

1

Tutam yâr elinden tutam
Olam bir yaralı bülbül

Cıkam dağlara dağlara
İnem bağlara bağlara

Birin bilir binin bilmez
Yâr ismini disem olmaz

Bu dünya kimseye kalmaz
Düşer dillere dillere

Emrah ider bu günümdür
Yâra gidecek günümdür

Arşa cıkan tütünümdür
Düşem yollara yollra

2

Aşk bir Padişahtır Müşürü sevdâ
Sevda Seraskeridir gam Mirlivâ

Hükmeder Vezîr-i- âlişanlara
Ferman alur yüzbin süleyman'lara

Bu bir vesîledir elde irâde
Gönül ne şah bilir ne şahızâde

Hak vermemiş nice ersin murâde
Atar kemendini kahramanlara

Emrahî dil Hakk'ın nazargâhıdır
Her biri bir belde padişâhıdır

Lâmekân şehrinin haymegâhıdır
Geç nigâh eyleme padişahlara [1]

[1] Bu manzumeyi muhtelif cönklerde Emrah namına, bir cönkte de Mahcerı (?) namına mukayyet gördüm.

3

Sevdiğimin yaylaları
Sevişmesi ne hoşolur

Şakırım kaşı karama
Dost inen[1] benim arama

Arasam yârı bulurum
Bir gün görmezsem ölürüm

Şimdi benim yârım çıkar
Emrah'ı ateşe yakar

Pare pare duman şimdi
Ah ayrılık yaman şimdi

Bir merhem sarsın yarama
Bir pus döktü duman şimdi

Gözüne kurban olurum
Görüşmesi güman şimdi

Çıkar da yollara bakar
Boyu serv-i- revan şimdi

4

Hey efendim evvel baştan
İstersen âleme danış

Melekler ol hakk'ın hası
Gökten ol kudret lokması

Melekler saf saf dizildi
Dört kitap nerde yazıldı

Sefil Emrah der ki yârdır
Beytullah'ın üstü nurdur

Kur'an mı indi hece mi indi [2]
Gündüz mü indi gece mi indi

İblis olmuş ana âsi
Toka mı indi açа mı indi

İblis'in bağrı ezildi
Yoksa gökten hoca mı indi

Dünyada dört kitap vardır
Şam' a mı indi Hacc'a mı indi

5

Ellerin kırılsın hey naşı hoyrat
Nâzik ellerinle devşir cem' eyle

Menevşe gül kokar dostun bağından
Taramış zülfünü dökmüş sağından

Bir bölük sunalar indiler bağa [3]
Dürer deste olur sarkar yanağa

Sana kimler dedi boz menevşeyi
Ak sinen üstüne düz menevşeyi

Bir busesin aldım al yanagından
Zülüfleri değer yüz menevşeyi

Anlar sâyesinde bağa nur yağa
Aşk ile düşürür kız menevşeyi

[1] "Dost ile„ yerine halk teleffuzuna riâyet edilerek böyle kullanılmıştır.
[2] Manzumenin şonlarındaki ıstıfhamlar " mindi „ tarzında okunacaktir .
[3] İki turna gördüm indi bu bağa : nüsha

Menevşe açılır bahar yaz olur
Seni devşirenin gamı şazolur

Niçün boynun eğri ömrün az olur
Sıtkile devşirüp diz menevşeyi

Nice Süleymanlar tahta irişti
Emrah'ın bir fena[2]vakta irişti[3]

Tahta irişmedi bahta irişti [1]
Dahi koklamayız biz menevşeyi

6

Bir dilberi medheylerim
Dünden beri mezattadır

Gayette kara kaşları
Çok ister para kaşları

Ebrûsun keman ediyor
Kaf'tan Kaf'a hükmediyor

Yavrum hışımile gidiyor
Benzer hünkâra kaşları

Ab-ı- zemzeme daluptuür
Cellatlığa pek talıptür

Yavru aklımı aluptur
Çekiyor dâra kaşları

Emrah'ım hâlim bilmeyor
Elim bir işe varmıyor

Muhıp yaranım gelmiyor
Göndermez kâra kaşları

7

Ben bir seyyah arap olsam
Yitirdim nazlı yârimi

Giysem karayı karayı
Bulsam arayı arayı

Irak yollar yakın olsa
Dostum Lokman hekim olsa

Her güzelde hakkım olsa
Sarsam yarayı yarayı

Darı düşürsem ardıma
Benim unulmaz derdime

Bir ateş düştü yurduma
Bulsam çareyi çareyi

Emrah'ın da okuryazar
Ayna almış perçem düzer

Hak kalemin kimler bozar
zülfün tarayı tarayı

8

Anacımdan gelen güzel
Seni bana dargın derler

Dur Muhammed'i seversem
Gel Muhammed'i seversen

[1] Şükür sitaremiz bahta yaraştı : nüsha
[2] gelmez : nüsha
[3] Emrah der hâlimiz vakta yaraştı : nüsha

Eviniz bizden aşağı
İkimize bir döşeği

Belinde Hama kuşağı
Ser Muhammed'i seversen

Evimiz bizden dolayı
Alnındaki al malıyı [1]

Kaldır kalbinden hîleyi
Çöz Muhammed'i seversem

Aşık Emrah söyler dosta
Bir kol altta bir kol üstte

Ben derdinden oldum hasta
Sar Muhammed'i seversen

9

Ağalar gurbetten geldim
Bir daha saz almam elime [2]

Geldim ki nâzenin gitmiş
Salınup gezenim gitmiş

Aynasın verin dizine
Siyah zülfün mah yüzüne

Sürmeler çeksin gözüne
Darayup düzenim gitmiş

İçmişem ezel şarabı
Destinde aşkın kitabı

Gine kavuştur yâ Rabbî
Okuyup yazanım gitmiş

Bir daha içmenem bâde
Uçtu gövel kaldı ada

Sırrımı vermenem yâde [3]
Cöllerde gezenim gitmiş

Emrah'ım ben de varırsam
Vâ'dem yeter ben ölürsem

Düşmandan hayıf [4] alırsam[5]
Kabrimi kazanım gitmiş

10

Sevmişem bir cani bir nevcivanı
Misli yok Macin'de Hıta vü Çin'de

Bulunmaz akrânı dürdânedir bu
Güzeller içinde bir dânedir bu

Ey çeşmi mestâne kaşı kemâne
Görmemiş zemâne böyle fettâne

Salma gel giryâne ahü fegane
Cennetten cihana nişânedir bu

Seversen Allah'ı hupların şâhı
Sevmişem billahi sen hüsnü Mâhı

Adûya hergahi etme nigâhı
İncitme Emrah'ı divânedir bu

---

[1] Malı : çapı , yağlık, başa bağlanan şey
[2] Sıla bna hor göründü : nüsha
[3] alır feganım ziyade : nüsha
[4] Hayf : intikam
[5] Emrah eder nedir belâ — yaya düştüm gurbet ele : nüsha

11

Hemdemi menevşe aynası nerkis
Sim bileki nâzik elli nazenin

Tavus kuşu gibi kanat kakışlım
Gergefinin üstü elvan nakışlım

Siyahtır saçların örmesi benden
İl aldı götürdü benden

O susam hâyalin hani görünmez
O keklik misâlim hani görünmez

Yanakları miskü anber kokuslum
Kenarı yaldızlım hani görunmez

Koynun cennet bağı dermesi benden
Emrh can alıcım hani görünmez

12

Lisanımız çar gevher-i-mücenna
Mekam-ı- aşkımız olunmaz ifşa

Vahdette vâhidiz ey çeşmi âhû
Bigâne zannedüp hor bakma yâ hû

Emrah dilde gevher kânımız vardır
Dehr içre adımız şanımız vardir

Bahr-i- seyr-i- aşkın dürefşânıyız
Hakikat ehlinin bînişânıyız

Ezkârımız Lâilâheillâhû
Biz de bu tekkenin dervişânıyız

Bir muazzam âdil hânımız vardır
zümre-i- uşşakın âlîşânıyız

13

Sevdi gönül bir püseri
Hüsnünü bir muhtasari

Mat'laının fâikını
Ben gibi bir âşikını

Tutuldu dilim diline
Perçeminin bir teline

Süslüce püsküllü fesi
Sımü zere çok hevesi

Mâiliyim mah cebine
İçliğinin her cebine

Bu işi kanun idelim
İğnesin altun idelim

San'ati terzi güzeli
Şerhiderek söylemeli

Sohbetinin lâyıkını
Eylemiş aşkıyla deli

gözleri memlu seline
Deste-i- reyhan dimeli

Görmeden oldum sevesi
Bilmem anı nişlemeli

Durma sarıl gabgabına
Dökmeli altun gümeli

Gönlünü memnun idelim
İncimesün nâzik eli

Şehir içre süslü gezer
iğnesi hem yüksüğü zer

Aşikının bağrın ezer
Goncası sîm işlemeli

Ulfet ider tâze ile
Bir gümüş endâze ile

Aynası yelpâze ile
ölçelim ol ince beli

Dikse dikiş nâziderek
Söyledi cânım dizerek

Hem utanup şâziderek
Yiyesim geldi o dili

Yoktur işinin kötüsü
Nazeninin misk kokusu

Yüzünün ağı ütüsü
Nâzenin olmuş ezelî

Ruhları gül penbe beden
Beş mecidiye virüben

Naz-ü-edâ hokka dehen
Bir öpücük istemeli

Sofrasına kim ki banar
Buse ile dil mi konar

Nârına elbette yanar
Agûşunu dişlemeli

Meclisine gelmez ise
Dogruca söylemez ise

Şevka irüp gülmez ise
Bak o zaman şişlemeli

Söz olmaz onun sözüne
Hasılı dünya yüzüne

Kaşları şehlâ gözüne
Gelmemiş aslâ bedeli

Maderinin nesli perî
Galiba anın pederi

La'li Bedahşan güheri
Hûrı ve gılman dimeli

İsmini anın diyemem
Uçyüz ona düstü kalem

Çekmeye gam gussa elem
Ebcedi harfin temeli [*]

---

[*] Son tarafarı bozuk ve silik olduğundan lâyıkıyla okunamamıştir.

Bibliografya

I. Emrah'ın eserleri

1 — Dîvan-ı- Emrah - 56 Sayıfa . Istanbul , 1332

2 — Eflâtun Cem, Erzurumlu Emrah; hayatı, şahsiyeti, eserlari . Sivas, 1928

3 — Nur, Açık Söz Mecmualarında bâzı parçaları neşrolunmuştur; yazma cönklerde de muhtelif şiirlerine tesadüf olunur .

II. Hayatına âit yazılar

1 — Bursalı M. Tâhir, Osmanlı Müellifleri

2 — Zıyaeddin Fahri, Erzurum Şairleri , 1927

3 — Ahmet Tal'at, halk şiirlerinin şekil ve nev'i , 1928

III. Sazşairlerine âit umûmî yazılar

1 — Köprülüzade M. Fuat, Sazşairleri (11 mekale) Ikdam, 1329—1330

2 — „ „ „ , Aşık tarzının menşe' ve tekâmülü, Millî Tetebbü'ler, Sayı 1,1331

3 — „ „ „ Türk edebiyatının Ermeni edebiyatı üzerindeki te'sirâtı, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, 2 inci sene, Sayı 1, 1922

4 — Köprülüzade M. Fuat, Koşma tarzı, Yeni Mecmua, Sayı 78, 1923

IV. Sazşairlerine âit monografiler ve mekaleler

1 — Köprülüzade M. Fuat, Gevherî, hayatı ve eseri, Istanbul, 1929

2 — Sadettin Nüzhet, Gevherî, Istanbul, 1928

3 — „ „ , Karaca Oğlan, Konya, 1928

4 — „ „ , Halk şairleri, Istanbul, 1927

5 — Ahmet Tal'at, Aşık Dertli, hayatı ve dîvanı, Bolu, 1928

6 — Zıyaeddin Fahri, Bayburtlu Zihni, Istanbul, 1928

7 — Ahmet Hâzim, Sânihatı Seyrânî, Istanbul, 1340

8 — Jean Deny, Chansons des janissaires turcs d'Alger (Mélanges René Bassé) paris, 1925

9 — Köprülüzade M. Fuat, Cezâyer türküleri hakkında [Türkiyat Mecmuası 1928 , C. 2, S. 512—518]

10— Ahmet Kudsî, Cezâyer halk şiirleri, [Halk bilgisi Mecmuası, 1 1928, 1. 110—116]
11— Köprülüzade M. Fuat, Tamışvarlı Gazi Âşık Hasan, Türk Yurdu, 1929 C.4, Sayı 19
12— „ „ „ Âşık Ömer, Hayat, 1927, Sayı 14
13— „ „ „ Kayıkçı Mustafa, Hayat, 1927, Sayı 38
14— „ „ „ Öksüz Dede, Hayat, 1927, Sayı 46
15— „ „ „ Kabasakal Mehmet, 1927, Sayı 47
16— „ „ „ Kul Süleyman — Benli, Ali, Hayat, 1928, Sayı 61
17— „ „ „ Kul Deveci — İbrahim, Hayat, 1928, Sayı 62
18— „ „ „ Pir Sultan Abdal, Hayat, 1928, Sayı 64
19— „ „ „ Kuloglu, Hayat, 1929, Sayı 132
20— „ „ „ Kâmil, Hayat, 1929, Sayı 134
21— „ „ „ Kul Mehmet, Hayat, 1929, Sayı 135
22— „ „ „ Karaca Oglan, Türkiyat Mecmuası, 1928, C. 2, S. 502—505

Bunlardan başka, Türk Yurdu, Hayat, Halk bilgisi Mecmuası, Yeni Fikir, Memleket ve daha sair bâzı Mecmualarda da sazşairlerimize âit küçük mekaleler neşredilmiştir.

Fihrist

I — Emrah'a âit bibliyografya ve bâzı umûmî mülâhazalar ve tenkitler	4 — 8
II — Emrah'ın hayatı	8 --14
III — Emrah'ın aruz ile yazdığı eserler	14--17
IV — Emrah'ın hece vezni ile yazdığı eserler	17--21
V — Emrah'ın te'sirâtı	21—23
VI — Emrah'ın sazşi'rindeki hakikî mevkıi	23—25
Lâhika I — Başka bir Emrah var mıdır	25--27
„ II — Emrah ve Selvi Han hikâyesi	27--29
„ III — Feride Hanım ve Emrah	29--30
Zeyil — Emrah'ın 13 munzûmesi	31--36
Bibliografya — Emrah'a ve sazşairlerimize âit	37--38

3 0112 115465350

Türk Şazşairlerine âit metinler ve tetkikler

I — Köprülüzade Mehmet Fuat : ***Gevheri***
Hayatı ve eseri [99 sayıfa] 73 kuruş

II — Köprülüzade Mehmet Fuat : ***Erzurumlu Emrah***
30 kuruş

30 Kuruş